

РУСИФІКАЦЫЯ БЕЛАРУСКАЙ МОВЫ НА БЕЛАРУСІ Ў ХХ ст.

Трэба адзначыць, што русіфікацыя папярэднічала шматгадовай паланізацыя, якая пачалася з канца XVII ст., калі ў ВКЛ дзяржаўнай мовай стала польская. На працягу XVIII ст. старабеларуская літаратурная мова была знішчана, эліта перайшла на польскую мову і толькі сяляне, у большасці непісьменныя, захоўвалі гутарковую беларускую мову ў выглядзе шматлікіх дыялектаў і гаворак.

Пасля падзелу Рэчы Паспалітай польская мова панавала на Беларусі да паўстання 1830 - 1831 гг. Менавіта на ёй працаваў Віленскі ўніверсітэт і большасць навучальных устаноў Віленскай адукацыйнай акругі. Мясцовае насельніцтва рускую мову ведала дрэнна, асабліва сяляне.

На Беларусі сфармавалася краёвая польская культура, пра якую добра сказаў А. Луцкевіч. У сваёй нататцы "Эвалюцыя краёвае культуры" ён піша, што "Наша краёвая культура XVIII - пер. пал. XIX ст., не глядзячы на польскую мову, па свайму ўнутранаму зместу была вельмі далёкай ад культуры Польшчы. Істотныя змены пачаліся пасля адмены прыёму, калі на гістарычную сцэну выйшла беларускае сялянства".

Русіфікацыя Беларусі пачалася ў часы праўлення Мікалая I, якога не выпадава называлі жандармам Еўропы.

Галоўнай ідэалагічнай асновай русіфікацыі на Беларусі пасля задушэння паўстання 1830 - 1831 гадоў стаў "Западно-руссизм". Як асобная сістэма погляду ён канчаткова аформіўся пасля задушэння наступнага паўстання 1863 - 1864 гадоў. Галоўным ідэалагам гэтай плыні стаў сын уніяцкага святара з Пружаншчыны, прафесар і гісторык М. Каяловіч, які атрымаў непасрэдную падтрымку ад М. Мураўёва, генерал-губернатара "Северо-Западного края". Асноўная ідэя гэтай плыні была ў непрызнанні самастойнасці і ідэнтычнасці беларускага этнасу. З узнікненнем беларускай ідэі ў канцы XIX - пачатку XX стст. тэарэтыкі і практыкі "западно-руссизма" пачалі актыўна змагацца з беларускім адраджэннем і асабліва нападзілі на "Нашу Ніву". Гэта рабілася пад лозунгамі абароны рускага праваслаўя і інтарсаў беларускіх сялян. У 1928 годзе Аляксандр Цвікевіч надрукаваў грунтоўную працу на гэтую тэму.

Аднак не гледзячы на супраціў "западно-руссизма" у час перапісу 1897 сярод родных моў народаў Расійскай імперыі з'явіліся беларуская, разам з вялікарускай і маларускай (украінскай - А.Т.). Вынікі перапісу натхнілі нешматлікую беларускую інтэлігенцыю актыўна змагацца за свае моўныя і культурныя правы. Так, напрыклад, у шматнацыянальнай Віленскай губерні роднай беларускую мову назвала большасць насельніцтва (56,2%), у той час як палакі склалі 8,2%, вялікарусы 4,9% і маларосы 0,19%.

У час першай рускай рэвалюцыі 1905 - 1907 гг. назіраецца нацыянальны уздым усіх шматлікіх народаў Расійскай імперыі. Не засталіся ў баку і беларусы.

Першае месца ў гэтым змаганні з русіфікацыяй заняла беларуская газета "Наша Ніва". Ужо ў першым нумары газеты ад 10 (23) лістапада 1906 года Мацей Крапіўка падмае пытанне аб шкодзе русіфікацыі ў сістэме адукацыі і прапануе беларусам дамагацца беларускай пачатковай школы. Ён піша, што ўсе суседнія народы, палякі, літоўцы, украінцы ўжо маюць свае школы на роднай мове, толькі беларусы спазняюцца. Прычым, каталікі ахвотней пасылаюць сваіх дзетак да польскай школы, а праваслаўныя - па-старому - да расейскай. Таксама аўтар паведамляе, што толькі першы год як нам, беларусам, дазволілі друкаваць кніжкі па-нашаму, такімі літарамі, якія нам патрэбныя - і польскімі, і рускімі (раней дазвалялі друкаваць толькі рускімі). Гэта сведчыць аб тым, што пад ціскам абставін з 1906 г. русіфікацыя крыху зменшылася, але беларускія школы ў Расійскай імперыі так і не з'явіліся.

У наступным, другім нумары газеты ад 16 (29) лістапада рэдакцыя паведаміла, што першы нумар беларускамоўнай газеты выклаўся вялікае ўзрушэнне. Непрыхільнікі беларушчыны пісалі, "што беларуская мова мёртва, і яе не варта падмаваць з магільні". Аднак быў такі. Па-беларуску гавораць каля 10 мільянаў, і мы будзем пісаць "па-мужыцку" - значыцца "па-беларуску".

У сёмым нумары "Нашай Нівы", у артыкуле "Беларуская мова ў казеннай школе" аўтар "Дзядзька Карусь" падрабязна раскрывае працэс русіфікацыі беларускіх дзяцей спачатку ў школе, а потым і ў семінарскім прызванні і цкаванні беларускіх слоў і выразаў. Дарэчы, гэтая практыка потым пасляхова дзейнічала ў СССР, асабліва ў савецкім войску і ВНУ.

Пад час Першай Сусветнай вайны, калі ў 1915 г. частка Беларусі была занята нямецкім войскам, русіфікацыя на акупаванай тэрыторыі спынілася. Немцы дазволілі адкрыць беларускія школы і нават семінары, аднак "Наша Ніва" спыніла сваё існаванне. У сакавіку 1918 года ў часы нямецкай акупацыі большай часткі Беларусі ўрад БНР абвясціў беларускую мову дзяржаўнай і выступіў супраць русіфікацыі. У 1919 годзе бальшавікі ў Смаленску абвясцілі БССР, якую неўзабаве зменшылі ў два разы і ператварылі ў "Літ-Бел" са сталіцай у Вільні. Аднак польская армія за некалькі месяцаў разбіла войска "Літ-Бела" і заняла яе тэрыторыю. Зноў БССР у пачатках шасці паветаў былой Менскай губерні абвясцілі ў 1920 годзе.

Упершыню пра беларусізацыю сказалі ў снежні 1920 г. на II Усебеларускім з'ездзе Саветаў, а потым у лютым 1921

г. на II сесіі ЦВК Беларусі. Прынялі рашэнне аб пераходзе ў галіне асветы на беларускую мову выкладання. На X з'ездзе РКП(б) у сакавіку 1921 г. I. Сталін сказаў, што існуе беларуская нацыя, у якой ёсць сваё мова, адметная ад рускай.

Тут вялікую ролю адыграў першы рэктар БДУ Уладзімір Пічэта, які ў жніўні 1923 года выдаў грунтоўную брашуру "Беларуская мова як фактар нацыянальна-культурны". У ліпені 1924 г. другая сесія ЦВК БССР афіцыйна аб'явіла аб беларусізацыі і прыняла спецыяльную пастанову на гэты конт: 4 дзяржаўныя мовы, але мова зносіні ў БНР беларуская, а з органамі СССР - руская. Быў прыняты дэвіз "Уся КП(б)Б павінна гаварыць на беларускай мове".

У 1922 годзе Язэп Лёсік у газеце "Вольны Сьцяг" пісаў, што толькі мова злучае ў адзін народ пераважную большасць жыхароў этнаграфічнай Беларусі. Але беларускае адраджэнне існавала не доўга. З кастрычніка 1930 г. пачалі змагацца з вялікарасейскім шавінізмам і мясцовым нацыяналізмам. З'явіліся нацдэмы. Пачаліся арышты, высылкі, а потым і масавыя расстрэлы беларускай эліты.

28 жніўня 1933 года Савет народных камісараў БССР прыняў пастанову "Аб змяненні і спрашчэнні беларускага правапісу", якая тычылася не толькі правапісу, але фанетычных і марфалагічных асаблівасцей беларускай мовы. Пасля верасня 1939 года русіфікацыя пачалася і на тэрыторыі Заходняй Беларусі, якую далучылі да БССР. Большасць мясцовых савецкіх газет адкрылі на рускай мове, польскія школы закрываліся, іх пераводзілі на рускую і беларускую формы навучання.

Аднак, не гледзячы на сталінскія рэпрэсіі, большасць беларускіх школ заставалася беларускімі. Беларускія школы існавалі з дазволу немцаў і ў цэнтральнай Беларусі ў часы акупацыі 1941 - 1944 гг. Пасля вайны тэмпы русіфікацыі на Беларусі набылі новы імпульс, бо колькасць беларускай інтэлігенцыі, якая дбала пра беларускую мову і культуру значна зменшылася. Тых, хто не загінуў падчас рэпрэсій 30-х гадоў, загінуў на фронце, альбо мусіў пасля 1944 года падацца ў эміграцыю, калі жыў і працаваў на акупаванай немцамі тэрыторыі.

Культ Сталіна дасягнуў свайго эпагею. 10 ліпеня 1945 года газеты "Советская Белоруссия" на рускай мове і "Звязда" на беларускай мове надрукавалі "Ліст Сталіну ад працоўных БССР", які падпісалі 2 млн 547 тыс. 360 чалавек. У гонар Сталіна назвалі сотні калгасаў, прадпрыемстваў і вуліц. У снежні 1949 года, калі святкавалі 70-я ўгодкі Сталіна, у БССР адбыліся 32 тысячы мітынгаў, у якіх узялі ўдзел тры мільёны чалавек. У 1949 годзе першы сакратар ЦК КП(б)Б Гусараў прапанаваў горад Барбруйс назваць як горад Сталін, але Масква яго не пад-

трымала. Аднак у Менску з'явіўся праспект Сталіна, дзе ў 1952 годзе паставілі вялізны шасціметровы помнік правадыру.

У БССР на кіраўнічыя пасады з іншых тэрыторый СССР прысылалі тысячы розных кіраўнікоў, якія не толькі не ведалі беларускай мовы, гісторыі і культуры, але прыныцтва не хацелі яе ведаць. Пасля 1946 г. пачалася "Халодная вайна", і Беларусь ператварылася ў вялікую вайсковую базу з велізарным савецкім войскам, цалкам зрусіфікаваным і варажым да ўсіх нацыянальных праяваў. Беларускія школы ў гарадах пачалі пераводзіцца на рускую мову навучання.

Пасля смерці Сталіна сітуацыя стала яшчэ горшай, бо Мікіта Хрушчоў аб'явіў вайну рэлігіі і нацыянальным культурам у СССР. Палігонам для русіфікацыі і стварэння новага савецкага чалавека, які думае і размаўляе па-руску, ён выбраў Беларусь, пра што і сказаў у Менску пад час свайго прыезду сюды.

Паводле афіцыйных звестак у 1955/56 гадах на Беларусі ў 1955/56 навучальным годзе 95% школ вялі навучанне па-беларуску і толькі 5% - па-расейску. Але гэта было толькі на паперы, бо ў большасці школ, акрамя беларускай мовы і літаратуры заняткі праходзілі на рускай мове. Пасля 1945 года ва ўсіх ВНУ і тэхнікумах выкладанне ішло амаль цалкам па-руску. Аб гэтым напісаў у сваім артыкуле ў 1957 годзе малады беларускі пісьменнік Барыс Сачанка.

Новы ўдар па беларушчыне быў нанесены ў пачатку 1959 года, калі быў прыняты новы закон, які дазваляў не вывучаць беларускую мову ў школах з рускай, альбо іншай мовай навучання згодна жадання вучняў і іх бацькоў. У першую чаргу вызваліць сваіх дзетак ад вывучэння "чужой, брыдкай і непрыгожай" мовы пачалі вайскоўцы, дзяржаўныя чыноўнікі і партыйныя небеларускія наменклатуршчыкі. Да 1961 года ўсе беларускамоўныя школы ў вялікіх гарадах і раённых цэнтрах былі пераведзены на рускую мову навучання. Першы беларус у пасляваенны перыяд на пасадзе кіраўніка кампартыі Беларусі Кірыла Мазураў, які падчас прыезду Хрушчова ў Менск зрабіў свой даклад па-беларуску, атрымаў за гэта крытычную заўвагу з боку высокага гасця і неўзабаве быў адхілены ад сваёй пасады. У 1960 годзе на Беларусі выходзіла 154 газеты на беларускай мове і 45 найменш на рускай мове, аднак гадавы наклад рускамоўных газет склаў 174 млн. асобнікаў, а беларускіх - толькі 150 млн. У гэтым жа годзе выйшла па-беларуску 425 найменш кніг, а на рускай мове - 1175.

У брэжнеўскія часы, часы застою, русіфікацыя амаль перамагла, асабліва ў гарадах. У Менску былі выпадкі, калі ў школах нават беларускую літаратуру вывучалі па-расейску. Апошнія "паляванне" на

"нацыяналістаў" адбылося ў 1973 годзе, калі некаторыя беларускія навукоўцы, што як маглі змагаліся за родную мову былі рэпрэсаваныя і пазбаўленыя працы па спецыяльнасці. Аднак супраціў працягваўся. Існавалі невялікія групы аднадумцаў сярод пісьменнікаў, студэнтаў, гісторыкаў і этнографістаў, мастакоў і журналістаў. Пісалі свае творы ў абарону роднай мовы, гісторыі і культуры Ніл Гілевіч, Уладзімір Караткевіч, Мікола Ермаловіч, Мікола Улашчык, Максім Танк, Пімен Панчанка, Аляксей Бембель і іншыя прадстаўнікі творчай інтэлігенцыі. Яны падрыхтавалі наступнае беларускае адраджэнне. Абуджэнне цікавасці да мінулага прывяло да стварэння моладзевых клубы - "Майстроўня" (1980), "Нашчадкі" (студэнты Менскага педагагічнага інстытута, 1983 - 1991 гг.), "Талака". Творчыя выступленні Акадэмічнай харавой капэлы Р. Шырмы, Беларускага дзяржаўнага народнага хору (мастацкі кіраўнік Г. Цітовіч), эстраднага ансамбля "Пясняры" (мастацкі кіраўнік У. Мулявін) і харэаграфічнага ансамбля "Харошкі" (мастацкі кіраўнік Валянціна Гаявая) абуджалі нацыянальную свядомасць беларускага народа і асабліва моладзі.

Такім чынам, да 1988 г. творчай інтэлігенцыяй была закладзена добрая аснова для аднаўлення і росквіту беларускай культуры. Аднак на той час у Менску не было ніводнай беларускай школы. Па-беларуску вучылася толькі адна дзяўчынка Наста Лісіцына, дзякуючы нечалавечым намаганням яе бацькоў.

Беларускае нацыянальнае адраджэнне ў канцы ХХ ст. непасрэдна звязана з гарбачоўскай перабудовай грамадства і пачаткам галоснасці ў Савецкім Саюзе. Пачатак яму на Беларусі паклалі звороты беларускай творчай інтэлігенцыі сталіцы да Генеральнага сакратара ЦК КПСС М. С. Гарбачова - "Пісьмо 28-мі", накіраванае ў Маскву 15 снежня 1986 г. і "Пісьмо 134-х грамадзянаў Беларусі", высланае 4 чэрвеня 1987 г. Першы зварот даў пэўны вынік. 3 Масквы для высвятлення становішча з беларускай мовай у рэспубліцы прыязджала спецыяльная камісія ЦК КПСС. У красавіку 1989 г. у газеце "Літаратура і мастацтва" з'явілася рубрыка "Беларуская мова - статус дзяржаўнай". На старонках газеты друкаваліся артыкулы ў абарону беларускай мовы шырокага юла чытачоў - ад пісьменніка да рабочага і калгасніка.

Па ініцыятыве Ніла Гілевіча 27 чэрвеня 1989 года арганізавана "Таварыства беларускай мовы імя Ф. Скарыны", у якое ўступілі тысячы чалавек. Старшынём Рэспубліканскай Рады грамадскага аб'яднання ТБМ імя Ф. Скарыны на ўстаноўчым з'ездзе арганізацыі быў абраны пээт Ніл Гілевіч.

Ніл Гілевіч і Пётра Краўчанка былі ініцыятарамі пад-

рыхтоўкі Закона аб дзяржаўнасці беларускай мовы. Яго рыхтавала аўтарытэтная камісія з розных устаноў на чале з намеснікам старшынэ Савета Міністраў БССР Н.М. Мазай. Закон "Аб мовах у Беларускай ССР" быў прыняты Вярхоўным Саветам БССР 11-га склікання на чатырнашатай сесіі 26 студзеня 1990 г. У Законе абвешчалася дзяржаўнасць беларускай мовы, адзначалася, што ёй забяспечваюцца ўсебаковае развіццё і функцыянаванне ва ўсіх сферах грамадскага жыцця і пры гэтым дзяржава клапаціцца аб свабодным развіцці і ўжыванні ўсіх нацыянальных моў, якімі карыстаецца насельніцтва Беларусі. Рускай мове адводзілася роля мовы міжнацыянальных зносінаў. Выкананне Закона аб мовах было расцягнута на 10 гадоў.

У сувязі з прыняццем Закона аб мовах была распрацавана Дзяржаўная праграма развіцця беларускай мовы і іншых нацыянальных моў у Беларускай ССР, якая была зацверджана 20 верасня 1990 г., аднак склалася так, што той закон не быў выкананы поўнасцю.

Тым не менш працэс русіфікацыі ў БССР спыніўся, і пакрысе пачаўся адваротны працэс. Рэспубліканская Рада Таварыства беларускай мовы імя Ф. Скарыны стварыла Тэрміналагічную камісію, якую ўзначаліў біёлаг Язэп Стэпановіч. У выніку яе актыўнай дзейнасці былі падрыхтаваны і надрукаваны некалькі тэрміналагічных беларускіх слоўнікаў: вайсковы, тэхнічны, матэматычны, антрапанімічны.

Асноўнай мэтай дзейнасці Тэрміналагічнай камісіі з'яўляецца падрыхтоўка базавай асновы для беларусізацыі працоўнай і вайскавай дзейнасці, а таксама і сямейнага побыту. На Беларускай мове выданы "Матэматычная энцыклапедыя" (2001 г.), трохтомавы "Курс вышэйшай матэматыкі" (1994, 1997, 2003 гг.) для студэнтаў ВНУ.

Пасля набыцця незалежнасці ў 1991 годзе змаганне з русіфікацыяй набыло новую моц. Пачалася беларусізацыя дзяржаўных органаў, сістэмы адукацыі і культуры, а таксама міліцыі і Узброеных Сілаў. З 1993 г. пасаджаны сесіі Вярхоўнага Савета вяліся на Беларускай мове. Беларускія вучоныя і настаўнікі напісалі вучэбныя дапаможнікі па гісторыі Беларусі для сярэдніх школ. У Менску 42 сярэднія школы атрымалі статус Беларускіх. Настаўніца-метадыст В.К. Раманцэвіч і вайсковец падпалкоўнік У.М. Танана напісалі і выдалі дапаможнік для вайскоўцаў "Беларуская мова" (Мінск, 1993). Беларускаму мову пачалі вывучаць у войску. Праваслаўная і каталіцкая царквы ўсё часцей выкарыстоўваюць у сваёй дзейнасці беларускую мову. Прыклад у гэтым паказвае грэка-каталіцкая царква. Значныя поспехі ў пераводзе богаслужэння на беларускую мову мае рымска-каталіцкі касцёл.

15 сакавіка 1994 года была прынята першая Канстытуцыя Рэспублікі Беларусь, у якой быў замацаваны статус беларускай мовы як адзінай дзяржаўнай мовы краіны.

Аднак пасля прэзідэнцкіх выбараў летам 1994 года сітуацыя пачала мяняцца. Першы прэзідэнт краіны і яго атачэнне прынялі рашэнне не размаўляць па-беларуску і пачалі адразу шкодзіць беларускаму адраджэнню. Яны задумалі правесці рэфэрэндум з мэтай адмяненні гістарычнай беларускай дзяржаўнай сімволікі і прапановай надаць рускай мове роўны статус з беларускай.

У сакавіку 1995 года 74 дэпутаты Вярхоўнага Савета Беларусі звярнуліся да Прэзідэнта з просьбай надаць рускай мове (у Беларусі) статус другой дзяржаўнай. Іх прозвішчы былі надрукаваны ў газеце "Звязда" ад 18 сакавіка 1995 года. Пра іх ініцыятыву беларускі паэт і дэпутат Ніл Гілевіч сказаў наступнае: "Гэта значыць, патрабуюць беларускую мову як дзяржаўную ліквідаваць. Інчай разумець іх просьбу нельга. У нашых умовах даць рускай мове правы дзяржаўнай - гэта азначае: беларускай мове смерць."

Вось такія патрыёты Роднай зямлі, Роднай мовы. Такія слугі беларускага народа".

У сваю чаргу 10 красавіка 1995 г. 73 дэмакратычныя дэпутаты ўнеслі такую прапанову, як:

1) Просім вынесці на рэспубліканскі рэфэрэндум наступнае пытанне, якое носіць кансультацыйны характар:

"Ці згодны вы з артыкулам 17 Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь, які выкладзены ў наступнай рэдакцыі: "Дзяржаўнай мовай Рэспублікі Беларусь з'яўляецца беларуская мова."

Рэспубліка Беларусь забяспечвае права свабоднага карыстання рускай мовай, як мовай міжнацыянальных зносін?"

"Так" ці "Не".

Аднак гэтая і іншыя прапановы не былі падтрыманы большасцю Вярхоўнага Савета, і тады частка апазіцый пайшла на радыкальны крок і 11 красавіка абвясціла галадоўку пратэсту проста ў зале парламента. І здарылася неверагоднае, дэпутаты не прынялі пытанні па мове, сімвалах і роспуску ВС, засталася толькі пытанне аб эканамічнай супрацы з Расіяй. Дэмакратыя ў Беларусі 11 красавіка 1995 года перамагла.

Тады ноччу 12 красавіка дэпутаты, што засталіся на чавачы ў зале ВС былі жорстка збітыя і выдаленыя сілай "невядомымі" людзьмі са зброяй у руках. Наступілі доўгія гады аўтакратыі і бяспраўя.

Перапалоханыя дэпутаты прынялі Пастанову ВС Беларусі аб правядзенні рэспубліканскага рэфэрэндуму па пытанні, прапанаваных Прэзідэнтам, 14 траўня 1995 года. Адначасова на гэты дзень былі абвешчаны і выбары дэпутатаў у Вярхоўны Савет Беларусі XIII склікання.

Варта адзначыць, што ў Мінску рэфэрэндум ледзь не праваліўся, бо ў ім узялі ўдзел толькі 52,4% выбаршчыкаў. Не вельмі добрыя вынікі былі і па Беларусі ў цэлым, бо тады галасы яшчэ лічылі. Калі верыць афіцыйнай статыстыцы, у рэфэрэндуме прынялі ўдзел толькі 64,8%. З іх за захаванне адзінай дзяржаўнай беларускай мовы прагаласавала 613 516 чалавек (12,7%), а за нацыянальную сімволіку 988 839 чалавек альбо 20,5%. У выніку за замену нацыянальнай сімволікі прагаласавала толькі 44,3% ад усіх выбаршчыкаў. Большасць беларускага народа ў траўні 1995 года засталася вернай сваім спрадвечным сімвалам.

За роўнасць дзвюх дзяржаўных моў прагаласавала 401 7273 чалавекі, альбо 51,81%. Хочацца праз 20 гадоў спытаць у ініцыятараў рэфэрэндума, а ДЗЕ Ж ТАЯ РОЎНАСЦЬ? Чаму вы праігнаравалі волю 4 млн чалавек, панове?

У першым нумары "ЛіМа" пасля рэфэрэндуму пад загалоўкам "Ганьба тыдня" чытаем: "Тое, што адбылося на Беларусі, - пакуль не трагедыя. Гэта - фарс, гэта - агонія посткамуністычных сіл, у якіх

му патрыёту. Пасля наступнага рэфэрэндуму ў 1996 годзе Канстытуцыя Беларусі была зменена, і ў ёй былі ўжо дзве дзяржаўныя мовы. У 1998 годзе ўнеслі такія змены ў "Закон аб мовах", што цалкам "развязала рукі" мясцовым русіфікатарам. Зараз яны маглі поўнасцю ігнараваць беларускую мову і зусім не карыстацца ёю. Імперская Масква вітала і вітае такія змены. Тым не менш, паводле перапісу 1999 г., каля 80% насельніцтва Беларусі называлі беларускую мову роднай.

У выніку працяглай двацігадовай русіфікацыі найбольшага поспеху ворагі беларушчыны дабіліся ў сферы адукацыі.

Паводле звестак з Міністэрства адукацыі Беларусі ад 10 лютага 2015 года мы маем інфармацыю, прыведзеную ў табліцы 1.

Здаецца, што беларускіх школ у краіне больш за рускіх. Але гэта ў асноўным высковыя, малакамплектныя школы, якія маюць мала вучняў. Аб гэтым сведчаць дадзеныя Нацыянальнага статыстычнага камітэта Беларусі ад 31.07.2014, прыведзеныя ў табліцы 2.

Не выпадкова, што самая кепская сітуацыя ў Гомельскай вобласці, бо яна далучана

Табліца 1.

Інфармацыя

аб установах агульнай сярэдняй адукацыі, у якіх навучанне і выхаванне ажыццяўляюцца на беларускай або рускай мове

Рэгіён	Колькасць устаноў агульнай сярэдняй адукацыі, у якіх навучанне і выхаванне ажыццяўляюцца	
	на бел. мове	на рускай мове
Берасцейская вобласць	275	254
Віцебская вобласць	234	239
Гомельская вобласць	258	293
Гарадзенская вобласць	225	122
Менская вобласць	349	190
Магілёўская вобласць	194	193
г. Менск	11	229
Рэспубліканскія ўстановы	1	3
Усяго	1547	1523

Табліца 2

Колькасць навучэнцаў дзённых устаноў агульнай сярэдняй адукацыі сістэмы Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь, якія навучаліся на беларускай мове на пачатак 2013/2014 навучальнага года

	Колькасць навучэнцаў, якія навучаліся на беларускай мове, у працэнтах да гульнявой колькасці навучэнцаў
Рэспубліка Беларусь вобласці і г. Менск:	усяго 15,5
Берасцейская	21,7
Віцебская	13,6
Гомельская	12,8
Гарадзенская	18,3
г. Менск	2,1
Менская	27,1
Магілёўская	14,8

няма ні перспектывы, ні будучыні. Яны непазбежна пацерпяць крах, але шлях Беларусі і беларускай да сапраўднай незалежнасці ляжыць праз ганьбу і пакуты. Ганьбу мы перажываем цяпер, а пакуты - наперадзе".

Дваццаць гадоў пакутаў прайшлі, а пагроза незалежнасці засталася. Пра гэта варта памятаць кожнаму беларуска-

да БССР толькі ў 1926 годзе і там беларусізацыя была спынена вельмі хутка.

Каб спыніць русіфікацыю, трэба палітычнае рашэнне, як гэта было ў 20-я гады мінулага стагоддзя. Будзем спадзявацца, што раней ці пазней гэта адбудзецца.

Алег Трусаў, старшыня ТБМ, кандыдат гістарычных навук, дацэнт.

Русіфікацыя пераступае цераз беларуска-польскую мяжу

Беластоцкая палітэхніка адкрывае ўнікальную спецыяльнасць, разлічаную перш за ўсё на гарадзенцаў. Пра яе расказала доктар гістарычных навук Святлана Куль-Сяльверстава, якая была ініцыятаркай стварэння новай праграмы.

Спецыяльнасць разлічана на абітурыентаў з вышэйшай або няскончанай вышэйшай адукацыяй. Паступаць могуць студэнты і выпускнікі эканамічных, юрыдычных, гістарычных спецыяльнасцяў, а таксама сацыёлагі. Прыём дакументаў пачнецца ад 1 кастрычніка і будзе доўжыцца да пачатку заняткаў 1 студзеня.

Выкладаць на спецыяльнасці будуць высокакласныя спецыялісты, у большасці прафесары, з высокім еўрапейскім рэйтынгам. Навучанне на новай спецыяльнасці будзе доўжыцца два гады. Пасля абароны дысертацыі выпускнік атрымае дыплом магістра еўрапейскага ўзору. З улікам таго, што Беларусь прынялі ў Балонскі працэс, у нас дыплом таксама павінны прызнаць. Прагназуюць, што гэтая спецыяльнасць наўрад ці будзе спрыяць "вымыванню мазгоў" з Беларусі, бо яна запатрабавана менавіта ў нашым рэгіёне - на мяжы постсавецкіх краін і

Еўразвязу.

Асноўная частка прадыкта будзе выкладацца на рускай мове. Некаторыя курсы будуць весціся на польскай і англійскай, асобныя прадметы будуць факультатыўна выкладацца па-беларуску.

Твой стиль.

Вось так, нібы харошая праграма, а па-беларуску ізноў толькі факультатыў і то, можа быць, а можа і не быць. Ізноў для беларусаў адукацыя перасейску, але гэта ўжо ў Беларусі. Не вядома пакуль дакладна, хто вызначыць моўны рэжым новай праграмы, але зразумела, што ў Беластоку будуць вучыць далёка не беларускіх патрыётаў. І не зразумела, што робіць у гэтай рускамоўнай праграме Святлана Куль-Сяльверстава.

Дэмакратычная, не-

залежніцкая Беларусь не зацікаўлена ў рускамоўнай адукацыі для беларусаў, і не важна адкуль гэтая адукацыя ідзе. Калі мы нічога не можам зрабіць супраць русіфікацыі ўнутры краіны, гэта не значыць, што мы павінны цяпець, калі яна ідзе звонку, тым больш з сяброўскай Польшчы. Хочаце дапамагчы Беларусі - вучыце беларусаў па-беларуску. Не можаце па-беларуску - не трэба ніяк. Хто моцна захоча атрымаць польскую адукацыю, атрымае яе па-польску, а рыхтаваць у Польшчы адпятаў "русского мира" - гэта ўжо занадта.

Таварыства беларускай мовы будзе звяртацца з гэтай нагоды перш за ўсё да пасла Польшчы ў Беларусі, а спатрэбіцца, і непасрэдна, у ўрад і да Прэзідэнта Польшчы.

Яраслаў Грынкевіч.

Дзякуй за адказ

На пытанне, ці скланяюцца ў жывой народнай мове жаночыя прозвішчы тыпу *Ходзін, Чыгрын* "Наша слова" дало чаканы (і меркаваны) адказ: "Не скланяюцца". Так напісалі рэдактар "слышняга што-тдыньвіка" Станіслаў Суднік і вядомы мовазнавец Павел Сцяцко. З'явілася спадзяванне, што адзначаная асаблівасць беларускай граматыкі будзе паказана ў падручніках і даведніках.

Што да паходжання прозвішча пісьменніка *Лобан*, дык тут погляды мовазнаўцаў разыходзяцца.

Павел Сцяцко ў сваім артыкуле (Наша слова. 30.06.2015) прыводзіць гэтулькі навукowych, бібліяграфічных звестак і моўных фактаў (часам неабавязковых, як, у прыватнасці, адносна акцэнтавання), што чытачу цяжка не згубіць сцягу, ідучы за аўтарам да высьноўванага ім вываду-адказу.

Каб адхіліць прапанаванае доктарам філалагічных навук, прафесарам Васілём Шурам (і падтрыманае мною, кандыдатам філалагічных навук, дацэнтам) тлумачэнне прозвішча *Лабановіч, Лобан*, дэрываталаг Павел Сцяцко нагадвае нам, што ў беларускай мове ад імёнаў па бацьку шляхам акцэнтавання антрапафарманта *-овіч* утварылася шмат прозвішчаў тыпу: *Адамовіч* - ад *Адама-віч* (сын *Адама, Адамаў* сын). І сцвярджае: "Антрапонім *Лабановіч* мае беспасярэдняе дачыненне да бацькаймення *Лабанавіч* - дэ-

рыват адмысловага антрапанічнага спосабу - акцэнтаванне - утварэнне новых слоў шляхам змены ў слове месца наіску".

Але хіба ў трылогіі Якуба Коласа "На ростанях" ёсць бацькайменне *Лабанавіч*, каб праз яго тлумачыць узнікненне літаратурнага прозвішча *Лабановіч*?

У маёй нататцы акцэнт рабіўся на акалічнасцях з'яўлення прозвішча *Міколы Лобана*. Калі яе рыхтаваў, было напісана: "Як на далёкай ад мораў Случчыне маглі так добра ў побыце ведаць "прамысловую рыбу сямейства кефалей, каб паводле яе назвы *лабан* даць найменне чалавеку?"

Не глядзячы на сваю прызнаную дасведчанасць у галіне беларускага словаўтварэння, Павел Сцяцко, каб памаціць абгрунтаванасць, надзейнасць высноў, спасылка на доктара філалагічных навук Арцёма Баханькова. Толькі ці трэба было даказаць, называючы яго публікацыі, што А. Баханькоў "грунтоўна ведаў лексіку абедзвюх моваў (беларускай і рускай) і выдатна ўсведамляў іх адметныя рысы". (Можа, гэта дзеля супастаўлення навуковай вагі ўдзельнікаў узніклай гаворкі?)

Пытанне паўстае, як гэтае "вывучэнне", "асэнсаванне" ён выкарыстоўваў, адлюстроўваў у сваіх працах. Ці заўсёды аб'ектыўна, з улікам спецыфікі беларускай мовы і, нарэшце, ці на яе карысць. У гэтых адносінах крытычныя заўвагі не аднойчы рабіліся ў друку.

Павел Сцяцко піша:

"На яго (А. Баханькова) думку, антрапонім *Лобан* паходзіць не ад сематычнай лексемы *лоб*, а ад заалагічнага наймення (рас.) *лабан*..." (шкада, не пазначана, дзе гэтая думка выказана). Утварэнне беларускага прозвішча катэгарычна ставіцца ў непасрэднаму залежнасць ад рускай мовы. Сфармуляванае вышэй тлумачэнне па сутнасці, прымае і Павел Уладзіміравіч.

У мяне, чытача-навукоўца, замала падстаў, каб адмаўляцца ад свайго варыянту тлумачэння падалізнага прозвішча. Калі бяруцца пад увагу не толькі агульныя заканамернасці, спосабы ўтварэння прозвішчаў, але і канкрэтныя жыццёвыя варункі іх (онімаў) з'яўлення і ўжывання.

Спяцковы артыкулы ў "Нашым слове" гартуюцца і чытаюцца, як старонкі з даведніка антрапонімаў (мо ўжо надрукаванага асобнай кнігай?). Натуральна, за яго рамкамі застаюцца некаторыя навуковыя дадзеныя з публікацый па гэтай актуальнай праблеме, якіх я не выкарыстаў у сваім допісе.

Перапрашаю іх аўтара і чытачоў.

Падкрэслію. Зваротам да прозвішча *Лобан* (а раней да псеўданіма *Янка Майр*), мне хацелася паказаць, што, тлумачычы паходжанне онімаў, трэба ўлічваць умовы, абставіны іх узнікнення і функцыянавання, як гэта, напрыклад, зроблена ў антрапанімічных артыкулах "Ліс (Арсень Л.)" "Танк (Максім Т.)".

Алесь Каўрус.